

AZ EMBERI ÉRTÉKEK ÉS A DEMOKRATIKUS ISKOLA SZEREPE AZ OKTATÁSBAN ÉS A PÁLYAVÁLASZTÁSBAN

THE ROLE OF DEMOCRATIC SCHOOL AND HUMAN VALUES IN EDUCATION AND CAREER ORIENTATION

Kovács I. Katalin, Csukonyi Csilla

Abstract Human values play an important role in career planning, future orientation at adolescents. The European Dimension in Education conception is based in certain value transmission, it also means to form out those abilities and skills, what will determine future success on labor market. European dimension is a relative new direction in education; it needs to melt in teachers, students abilities and skills (for ex. Life Long Learning), cultural heritage. Furthermore, European dimension is a complex phenomena, it includes democratic school and efficient education, emphasizes the breeding function of school, it highlights the new task of pedagogy, namely: autonomous, open, respectable persons should be 'produced' by European school system. Accordingly to future professional orientation, career preferences, choices are determined by values, it is very important for an adolescent to be surrounded by a value transmitter environment. Human value determines people behavior, because there is a strong correlation between one's values, motivation and aims. The aim of the present study is to give a theoretical reveal: the role of democratic school, European dimension in value transmission, and we also wanted to flash the education responsibility in the value forming process, career orientation and professional preferences.

Keywords: human values, value forming process, career orientation

Európai dimenzió az oktatásban

Shennan (1998) megközelítésében Európa dinamikus, sokszínű egység, az itt élő emberek értékeikben, életvitelükben hasonlóak, azonos dolgokban hisznek. Az európai integráció folyamatában a gazdasági és kulturális összeillesztés mellett a tanítás-tanulás meghatározó tényezővé válik.

Európa az iskolákban kidolgozásakor, az „európai dimenzió” fogalmával először 1988-ban foglalkoztak, felszólították a tanulókat, diákokat, tanárokat, oktatókat, hogy a humanitás, tolerancia, demokrácia, társadalmi igazságosság terén vállaljanak fontos szerepet. Stobart (1991) szerint az európai dimenzió egy dinamikus folyamat, amely magába foglalja az Európában zajló, Európáról szóló, Európa érdekében megvalósult oktatást. A brüsszeli bizottság oktatási-képzési munkacsoportja szerint közös lépéseket kell tenni az oktatás és képzés területén, kialakítva az európai polgár tudatát.

1992-es Maastrichti szerződésben megfogalmazódik, hogy az Európai Unió kulturális közösség. A szerződés 126. cikkelyében közös jogalap született az általános alap, középfok, szakképző jellegű felsőoktatás, olyan Unión belüli összehangolásra, amely nem uniformizál, de lehetővé teszi a közös oktatási programok működtetését, a közös európai oktatás tartalmának értelmezését. A demokratikus európai oktatás alaptétele: az iskola felismeri a helyi társadalom igényeit, elvárásait, ennek függvényében alakítja céljait és az identitását.

Az Európai Unió a legfontosabb nevelési, oktatási feladatnak a közös európai kulturális örökség megismertetését, átadását tekinti. Az európai dimenzió átadásának tantervi, tantárgyi és módszerbeli lehetőségeit keresik.

A demokratikus nevelésben az „európai dimenzió” kulcsfogalom, egy új ismeretelméleti készletet takar, a kulturális különbségek egységének összeillesztésére használatos folyamat, amely az oktatás tartalmi tényezője. Az „európai dimenzió” közvetítése különböző tudományokban jelenik meg: történet és nevelésfilozófia, etika, szociológia, művészettörténet, vallástörténet stb. Az európai civilizációs érték, európaiság: a tisztelet, tolerancia, méltányosság és szolidaritás a nevelés vezérlő kritériumai is (Bárhélemy, 1997; Vass, 1997). A pedagógia feladata autonóm, tiszteletre méltó, mások iránt nyitott, érzékeny személyiségek kialakítása.

Az európai dimenzió, európaiság és a nevelés gyűjtőpontja.

Az európai dimenzió, mint *kulturális örökség* magába foglalja az európai országok közös történelmi, földrajzi és kulturális értékeinek halmazát. A kulturális tartalmak, magatartásminták, civilizációs értékek (demokrácia, emberi jogok, szabadság, tolerancia) közvetítése a lényeges (Bárhélemy, 1999).

1.2. Az európai dimenzió *oktatás tartalmi tényezője* a következőkben fogalmazódott meg: bizonyos tantárgyak idegen nyelven tanítása, különböző tantárgyakon átívelő egyes tagországok történelméről, társadalmáról, gazdaságáról, kultúrájáról szóló ismeretek, valamint másokkal való együttélést, felelősségteljes gondolkodást, cselekvést sajátíthatják el. Az Európa központú folyamatok hatással vannak az értékekre, attitűdökre, viszonyulásokra (Shennan, 1998). Fókuszpontba egyre inkább az ismeretek hasznosíthatósága, alkalmazása, a mindennapi élet kerül.

1.3. Az európai dimenzió *készségek és képességek halmaza* lehetővé teszi az élethosszig való tanulást, valamint alkalmassá teszi a fiatalokat különböző állások betöltésére. Az európai dimenzió készség, képesség halmaza: alapvető képességeket (írás, olvasás, számolás) mellett a kommunikációt, együttműködést, információ megtalálását, szelektálását, felhasználását, problémamegoldást tartalmazza.

1997-ben az Oktatási Fehér Könyv (Kiválóság az iskolában) nyomán az angol oktatási és munkaügyi miniszter határozatba foglalták a társadalomismeret közoktatási gyakorlatát, valamint a demokráciára való nevelés pedagógiai folyamatát. A minisztérium által létrehozott kutatócsoport feladata volt kidolgozni, hogy miként tanítható a társadalomismeret, részvételi demokrácia, polgári értékrend, demokratikus élet alapszabályai, gyakorlata, demokratikus intézményrendszer miként ismerhető meg. Demokratikus nevelés során a diákokban három fontos dolgot kell kialakítani: társadalmi és morális felelősséget (pl. társadalom szabályai, őket érintő döntés háttérére, állam, helyi közösség, törvényekről egy általános kép stb.), közösségi részvétel (pl. civil kezdeményezések, önkéntesség, közhivatalokkal való kapcsolattartás, erőforrás összegyűjtése, tagtoborzás stb.), politikai tájékozottságot és jártasságot (érvényesülés a közéletben, társadalomban készségeik, értékrendjük alapján).

Tanárok, oktatás szerepe a demokratikus gondolkodásban, érték közvetítésben

Deuchar (2009) szerint a demokrácia lehetővé teszi civil és politikai irányvonal, vezérelvek, nézetek nyílt megvitatását. Nem kimondott dogmaként kötelez a nézetek, értékek, irányvonalak képviselésére. Külön kiemeli a demokratikus iskolák működtetésének szerepét a demokrácia elsajátítása érdekében.

Hay (2006) szerint az igazi demokrácia többek közt egyet nem értésben fejeződik ki, a dolgok nyílt megvitatását, a kultúra megtartását jelenti. Dióhéjban a demokrácia emberek által, emberekért „uralt” társadalom (Cummins, 2000).

Az európai iskola két alapvető értéke a demokrácia és hatékonyság. A demokratikus iskola a tanulók, szülők, pedagógusok szellemi tulajdona, szocializációs műhelyként működő társadalmi intézmény. Szerepe a kultúra átadásában, leszakadók felzárkóztatás biztosításában, az üzleti világ és iskola közelítésében, a humán tőkébe való beruházásban nyilvánul meg (Báthory, 1997). A demokratikus iskola nem „tudásgyár” és nem „versenyistálló”, helyileg és rendszer szintjén szükséges elemezni, értékelni. Demokratikus iskola létrehozásában a helyi akarat, központi, kormányzati politika, távlati

stratégia szükséges. A demokratikus iskola támogatja a tanári, tanulói autonómiát, komolyan veszi a tanulók részvételét az oktatásban, az emberi magatartás, kialakításának és megváltoztatásának színtere.

Szabó (1996) szerint az európai dimenziót erősítő, készségek, képességek fejlesztésének folyamatában azok a módszerek hatékonyak, amelyek által a tanulók együttműködve, egymást segítve, kiegészítve, felelősségi területek kijelölésére, folyamat ellenőrzésére törekednek a közös cél kitűzésében, megvalósításában. Az európai dimenzió tanítását két pedagógiai paradigma határozza meg: kooperatív tanulás és a projektmódszer.

Assmam (1999) a kollektív tudat erősítéséről, kommunikatív és kulturális emlékezetéről, beszél, amelynek szerepe a csoporthoz való tartozás erősítése, elősegíti az én- identitás kialakulását.

Csukonyi, Münnich és Máth (2002) kutatásában középiskolások demokratikus értékeit, értékrendszerét vizsgálva megadott 12 érték alapján (meg kellett nevezniük a 3 legfontosabbat, illetve a legkevésbé fontosat). A diákok feladata: értékeket kellett társítaniuk egy „hajléktalan”, egy „jó tanár”, egy „európai ember” és egy „magyar ember” képzetek mellé: szabadság, egyenlőség, hagyományörzés, modernizálás, környezetvédelem, rend, demokrácia, kisebbséggel szembeni türelem, szociális biztonság, gazdasági versenyképesség, tekintély, hit. A diákok úgy gondolták, hogy a jó tanár szerintük a vallásos hitet, a kisebbséggel szembeni türelmet, a hagyományok megőrzését hangsúlyozza. A diákok szemszögéből ítélve egy jó tanár nem törődik a függetlenséggel, szabadsággal, modern világgal, gazdasági versenyképességgel. A „jó tanár” demokráciára, szociális biztonság megvalósulására, valódi tekintélyek elfogadására, a fiatalok cél nélküli sodródása ellen nevelnek. Ezek az eredmények hasznosak és fejlesztő hatásúak lehetnek a demokratikus nevelésben, osztályfőnöki, emberismereti, polgári nevelés órákon, a diákok teljesebb képet kaphatnának a társadalmi csoportokról, értékrendszeréről, szociális és társadalmi beállítódásról.

Tanárok és középiskolás diákok demokratikus értékeinek vizsgálatára vállalkoztak (Münnich, 2002) 15 magyarországi városban. A következő eredményeket kapták: a magyar tanárok körében szignifikánsan fontosabb a demokratikus életmód, emberi jogok tisztelete, döntési szabadság, toleráns környezet. A magyartanárok inkább hangsúlyozták az önbizalom, önértékesség fontosságát, mint a többi tárgyat tanítók. A történelem tanárok kiemelik a politika szerepét a hétköznapokban, míg szélsőségektől való mentességet, a konzervatív értékeket kevésbé hangsúlyozzák. Az általuk elképzelt társadalom (a többi tanárhoz viszonyítva) kevésbé lenne hagyománytisztelő, felelős gondolkodáson, cselekvésen alapuló, jogszabályokat betartó. A matematikát tanítók szignifikánsan jobban kiemelték a civil értékek fontosságát, konzervatív értékek követését, a felelős gondolkodást és cselekvést, mint a többi tanár. Azonban a közéletben kevésbé szívesen vállalnának feladatot, politikai jellegű, társadalmat érintő témák kevésbé foglalkoztatják őket. Az osztályfőnökök hasonló módon jobban hangsúlyozzák a konzervatív értékeket, mint akik nem vezetnek osztályt. Általuk ideálisnak az emberi jogok tisztelete, saját döntési szabadság kevésbé fontos, sokkal inkább a felelős gondolkodás, cselekvés, család és hagyományok tiszteletét kellene közvetíteni.

Értékelsajátítás és pályatervezés

Az értéktanulás már gyermekkorban elkezdődik. A szociális környezet, a modell- és mintakövetés, a szociális tanulás, az értékelő-minősítő visszajelzések fontos szerepet játszanak az értékelsajátítás folyamatában. Az értékek elsajátítása, a szocializációs folyamat számottevő része, folyamatában meghatározó szerep jut az érték közvetítő környezetnek, az értékek felismerésének valamint érték választásnak (Bugán, 1994). Az érték közvetítésben kiemelkedő helyet foglal el az iskola és a kortárs csoportok, normatív funkciója által követendő irányokat, tendenciákat, viselkedést határoz meg (Merton, 1980).

Gniewosz és Noak (2011) családon belüli akadémikus értékek közvetítését vizsgálva, arra a következtetésre jutottak, hogy a szülők akadémikus értékei egyeznek a gyermekeik által képviselt értékekkel, sőt előrejelzik azt.

Váriné (1987) az értékelsajátítás szerepét a szociális identitás kialakulás folyamat szerves részét képezi. Szocializáció során nagyon sok információt gyűjtünk a külvilágról, önmagunkról, amelyek

alakítják az értékorientációt. Az értékorientáció elvezet a pályaorientációhoz, a jövőkép irányába kalauzol.

A pályaválasztás, különböző szakmák iránti érdeklődés serdülőkorban számottevően formálódik. Ebben az időszakban a serdülő fontolgatja, mi az ami érdekli, milyen terület, szakma irányába szeretne orientálódni, hogyan képzelel el a jövőjét.

Rogers, Creed és Galndon (2008) a karrier tervezésben meghatározó szerep jut a következő személyiség dimenzióknak: extraverzió, neuroticitás, nyitottság és lelkiismeretesség. Az extravertált személyek magasabb önbizalommal rendelkeznek, lényegesen több célt tűznek ki, mint a neurotikus személyek és sokkal inkább karrier tervező magatartást mutatnak. A nyitott személyekre jellemző a karrier explorálás, kíváncsiak, több pálya iránt érdeklődnek.

A pályatervező diákok én hatékonysága magas, képesek eldönteni, hogy milyen pálya irányába orientálódjanak, célokat tűznek ki. Azok a végzős diákok, akik erősségeiket, céljaikat rendszerezik, azonosítják, tudatosítják, elköteleződnek bizonyos pályák, szakmák irányába, ugyanakkor aktívak különböző pályák explorációjában, a karrier-tervezésben (Rogers és Creed, 2011)

Super (1973) szerint a pályatervezés öt pályafejlődési feladtból tevődik össze a kor, a cél és a megvalósítandó feladat függvényében. Különböző életkorú egyének más-más célokat tartanak szem előtt, ebből adódóan más-más feladatok megvalósítását tartják fontosnak. 14-18 éves korra jellemző a szakmai preferencia kikristályosodása, ekkor körvonalazódik a munkával, tanulmányaik folytatásával, jövőjükkel kapcsolatos elképzeléseik. A második feladat: a választott szakmához szükséges tudás, ismeret megszerzése, a hivatási program kidolgozása, amely jellemzően a 18-21 év közötti egyének sajátossága. A harmadik feladat 21-24 éves korra befejeződik a képzés kezdeti szakasza, így a szakmai preferenciák megvalósítása következik. 25-35 év között a negyedik feladat: a stabilizáció bekövetkeztével körvonalazódik, tehetségüket leszűkítik arra, ami valóban érdekli őket. 35 éves kor után beszélünk konszolidációról, mint ötödik feladat, amely a szaktudás továbbfejlesztésében, szakmai ügyességben, beosztás, rangszerzésben nyilvánul meg.

Értékek

Az értékek sajátos kultúrafüggő rendszerek, melyek további szabályrendszereket építenek ki, így az élet minden területére kihatnak. Az értékek konformizáló hatásán, az érték tartalmak társadalmi meghatározottságán keresztül valósul meg a társadalom szabályozása. Helyzetek, történések, dolgok egész osztályának fontosságát az értékeink jelölik ki, vagy adott esetben megfosztják őket jelentőségüktől (Berger, 1987). Az értékek hordozója a társadalom, így az értékátadás folyamata is a társadalomban valósul meg, amelyben a család és iskola kiemelt jelentőséggel bír.

Az értékképzés, értékörzés főbb csatornáit:

- a társadalom anyagi- technikai kultúrája, civilizáció adott foka
- a mindennapi élet egyéni és társas tevékenységrendszer, az együttélés normarendszere
- a kultúra szellemi szférája, a vallás, az erkölcs, a művészet, a politika, a jog által képviselt és közvetített értékek
- a társadalom nem ideologikus tudatformái a természettudományok, technikai tudományok által közvetített ismeretek és gondolkodásmódok
- a társadalom intézményrendszerében megtestesített és közvetített értékek dimenziója, a család, az iskola, az államhatalom, a törvénykezés, a jog, a munkahelyi szervezetek stb. vallott és megvalósított értékei. Az értékek közvetítésében kimagasló szerepe van a családnak, oktatási intézménynek és a médiának.

Egy személy társas orientációját előrejelzi az általa képviselt individualizmus- szűkebb családi kör céljai, önmeghatározásban a személyes jellemzőit hangsúlyozza, kollektívizmus- az egyén és közösség kapcsolatát írja le. Hofstede (1980) a jelenséget a kultúrák közötti különbség megragadására használta. Az individualista társadalmak a személyes célokat, egyéni érdekek megvalósulását tartják szem előtt, gyakori a csoporton belüli konfrontáció, érzelmileg nem vonódnak be, önmeghatározás jellemzi őket.

A kollektivisták társadalomra jellemző a csoporthoz való tartozás, mások érdekeit szem előtt tartva saját céljait feláldozza. (Tafarodi és Swann, 1996). A keleti kultúrákra inkább kollektívizmus, míg a nyugati kultúrára inkább kollektívizmus jellemző. A kollektivisták beállítottságú hallgatók nagyobb valószínűséggel csatlakoznak diákszervezetekhez, szakkollégiumokhoz, számukra fontos a közös teljesítmény, teljesítmények kontrollálása, képességeik együttes mozgósításával érik el céljaikat. Az individualista értékeket hangsúlyozók versengőbbek, szeretik egyediségüket, egyéniségüket, tudásukat, képességeiket megmutatni és nagyobb valószínűséggel publikálnak (Csukonyi és Münnich, 2002). Csukonyi, Sallay és Münnich (1999) kutatásukban jogi, bölcsész tudományi, közgazdasági, természettudományi, műszaki karra járó hallgatók vettek részt. Arra az eredményre jutottak, hogy a kollektivisták és individualisták értékek azonos fontossággal is jelen lehetnek az egyének értékrendszerében. Azok a személyek akik "komplex" értékeket képviselnek feltehetőbben összetettebb énképpel rendelkeznek. Az individualizmus skálán a legmagasabb értéket a jogászok mutatták. Kollektivisták értékeket főként a természettudományi és műszaki karra járó hallgatóknál mérték. A közgazdasági hallgatók nagy része a komplex csoportban helyezkedik el. A bölcsész tudományi kar az "elutasítók" csoportjába tartozik.

Costa és McCrae (1992) a „Big Five” személyiség modelljükben a nyitottság dimenzió az új tapasztalatok, élmények, érdeklődés, kíváncsiság, új eszmék és értékek befogadása iránti fogékonyságot emelik ki. A nyitottság faktorai: fantázia, esztétikai érzékenység, érzések, cselekedetek, gondolatok, értékek. A nyitott személyekre jellemző a kreativitás, rugalmasság, aktívak a kihívás jelentő feladatokban, információ felkutatásában, jobb teljesítményre képesek, mint „zártabb” társaik. A nyitott személyek kíváncsiak, foglalkoztatják új gondolatok, értékeik nem konvencionálisak, tapasztalatgyűjtők, érzelmeiket intenzívebben élik meg. A „nyitottság későbbi sikereket meghatározó tényező lehet az egyén, életében, eredményességében” a személyek támogatásában, elősegítésében ezért az oktatási intézménynek szerepe nem mellékes (Kun, 2002).

Rokeach (1960) nyílt és zárt gondolkodás elméletében rámutat, hogy a gondolkodás iránya a szociális megnyilvánulásokat bejósolhatóvá teszi. Az általa említett kognitív struktúra befolyásolja a szociális viselkedést, az ideológiák, attitűdök, értékek szerveződését. A nyitott személyekre a liberalizmus, míg a zárt gondolkodásúakra a konzervatívizmus jellemző, nem meglepő módon, hisz a háttérben olyan univerzális pszichológiai jelenség húzódik, ami messze túlmutat a politikai vagy szociális attitűdökön. A család, kortársak, iskola meghatározó szerepet tölt be a nyitottság kialakulásában.

Schwartz (2006) elméletében az értékek különböző jelentőséggel, fontossággal bírnak, kívánatos, helyzetek feletti célokban fejeződnek ki, irányelvként szolgál személy vagy csoport életében, ugyanakkor viszonyítási alapot is jelentenek az egyes cselekvések megítélésében, igazolásában. Schwartz (1995) értékelméletében hangsúlyozza, hogy a cél (végcél, közbülső cél), a társas orientáció (individuális, kollektív) és a motiváció együttese olyan értékstruktúrát alakít ki, amely meghatározza a viselkedést, az emberi életet, a célok irányába mutat, a körülöttünk levő világot jelentőséggel tölti fel. Schwartz (2006) által kidolgozott a tíz értékkomponens egyetemes jellegét tekintve minden egyén és társadalom alapműködését biztosítják.

1. táblázat: Schwartz féle értékkomponens és definíciók (Schwartz, 2006, 100 o. alapján)

1.	Hatalom: státusz, presztízs, kontroll, dominancia emberek és erőforrások felett, társadalmi és közösségi megbecsülés, elismertség keresése
2.	Teljesítmény: társas elvárásoknak megfelelő kompetencia bemutatásával járó személyes siker.
3.	Hedonizmus: élvezetek és érzéki kielégülés, az öröm keresése.
4.	Stimuláció: izgalom, újdonság és a kihívás
5.	Önvezérlés: független gondolkodás, cselekvés, önálló döntések, választás, alkotás, felfedezés
6.	Univerzalitás: mások megértésére és elfogadásra törekvés, megbecsülés, tolerancia, törődés minden ember jólétével és környezetével.
7.	Jóakarát: hozzá közel álló személyek jólétének megteremtésére és fenntartására való törekvés
8.	Hagyomány: adott kultúrára jellemző hagyományok vagy vallási szokások iránti tisztelet és elköteleződés
9.	Konformitás: azoknak a cselekedeteknek a kerülése jellemzi, amelyekkel bármi módon megbánthat másokat, illetve erős megfelelési vágy a közösség normáinak és elvárásainak.
10.	Biztonság: társadalom, kapcsolatok, biztonságra, harmóniára és stabilitásra való törekvés.

Csukonyi és Münnich (2002) egyetemi hallgatók értékeit térképezték fel. Az általuk képviselt értékek szorosan összefüggnek az egyéni és szakmai aktivitással. Támogatást kifejezetten fontosnak tartó hallgatók nagyobb valószínűséggel vesznek részt tanulmányi versenyeken, az önel fogadást fontosnak tartók pedig nagyobb valószínűséggel vesznek részt konferenciákon. A biztonság, önel fogadás értékét hangsúlyozó hallgatókra jellemző a tudományos munkavégzés. Az alkalmazkodás és konzervativizmus értékeit kiemelő személyek esetében nagyobb gyakorisággal fordult elő tanulmányi ösztöndíjak elnyerése.

Összegzés

Az európai dimenzió magába foglal: civilizációs értékeket, európaiságot- a tiszteletet, toleranciát, méltányosságot és szolidaritást. Ezek a nevelés vezérlő kritériumai is (Bárhélemy, 1997; Vass, 1997). A pedagógia feladata autonóm, tiszteletre méltó, mások iránt nyitott, érzékeny személyiségek kialakítása. A demokratikus iskola szocializációs műhelyként működő társadalmi intézmény, többek közt fontos szerepet játszik az üzleti világ és iskola közelítésében, a humán tőkébe való beruházásban nyilvánul meg (Báthory, 1997). A demokratikus iskola a függetlenséget támogatja az által, hogy a tanulók aktív részvételét követeli, igyekszik kialakítani az egyéni tanulási stílust, szabad gondolkodást. Az oktatásban eltöltött évek alatt történő szocializációs folyamat célja a társadalmilag elfogadott viselkedések, képességeiben gazdag, a változó világra nyitott fiatalok „létrehozása”. Az iskolában megtapasztalt, megtanult függetlenség, mások iránti tisztelet, kultúrákkal szembeni elfogadás az emberi magatartásban mutatkozik meg. Az iskolában megszerzett lexikai tudást felváltja a kompetencia alapú tudás. A munkaerőpiacon található állások zöme képesség centrikus, a helytállás alapkövetelménye az információ felkutatása, szelektálás, alkalmazása.

Az értékek elsajátítása az érték közvetítő környezet által valósul meg, ebben a folyamatban kiemelkedő szerepet kap az iskola és a kortárs csoportok (Bugán, 1994; Merton 1980). Az iskola szervezeti kultúráját tekintve szokásokat alakít ki a diákjaiban, szabályok által megteremt egy bizonyos rendet, hagyományai és innovatív jellegénél fogva különböző értékeket közvetít nemcsak a diákok, hanem a benne dolgozó pedagógusok irányába is. Ugyanakkor az értékrendszer kialakulása több tényező: család, barátok, az egyén személyisége mind meghatározza. A szülők akadémikus érték közvetítése olyan családokban volt jellemző, ahol a gyerekek felnéztek szüleikre ezek szerint a pedagógus személyisége, általa képviselt értékek is nevelő hatásúak.

A pályatervező diákok én hatékonysága magas, képesek eldönteni, hogy milyen pálya irányába orientálódnak, célokat tűznek ki. Azok a végzős diákok, akik erősségeiket, céljaikat rendszerezik, azonosítják, tudatosítják, elköteleződnek bizonyos pályák, szakmák irányába, ugyanakkor aktívak különböző pályák explorációjában, a karrier tervezésben (Rogers és Creed, 2011). Amennyiben az értékek célok, választások, motiváció, érdekek komplex rendszereként ragadjuk meg nagyon sok átfödést mutat a pályaválasztással, pályatervező magatartással. Gondoljunk bele az én-hatékonyság és teljesítmény (társas elvárásoknak megfelelő kompetencia bemutatásával járó személyes siker), vagy hatalom (státusz, presztízs, kontroll, dominancia emberek és erőforrások felett, társadalmi és közösségi megbecsülés, elismertség keresése) kapcsolatába, sok pontban fedik egymást. A stimuláció (újszerű dolgok, izgalmak keresése), önvezérlés (független gondolkodás, önálló döntés, választás, alkotás) és különböző pályák explorációja között szoros kapcsolatot feltételezhetünk.

Kitekintés az empirikus kutatás irányába

Az értékek meghatározzák, hogy milyen irányban és mennyire vagyunk nyitottak. A körülöttünk levő világ értékelésében, megítélésében is fontos szerepet játszanak.

A tanítás-tanulás dinamikus folyamatában az iskolák európai orientáltságában oktatás feladat is folyamatos változásoknak van kitéve, ugyanakkor a nevelő funkcióját megőrizve egyre nagyobb hangsúly tevődik az európai dimenzió közvetítésére. Egy későbbi tanulmány célja lehetne feltárni, hogy különböző tantervek, tantárgyak, alternatív tankönyvek, tananyagok, milyen mértékben közvetítik az európai dimenziót.

A társadalom meghatározza az értékek kialakulását, elsősorban a családnak, kortársaknak, iskoláknak fontos szerep tulajdonítható az értékek formálásában. Vizsgálandó, hogy az értékek alakulásában az

említett tényezők milyen súllyal vesznek részt. A szülők szerepe az érték közvetítésben meghatározó, ellenben célszerű lenne feltárni a média által közvetített példaképeknek tulajdonított értékek, valamint a népszerű tanárok által képviselt értékek szerepe meghatározó lehet a diákok értékrendszerükben.

A célok felállítása, az érdekek (individualista, kollektivisták), a motiváció együttese értékeket hoz létre, amely a viselkedésben nyilvánul meg. Egy későbbi kutatás célja lehetne megvizsgálni a pályaválasztás lehetőségeinek és az egyén által képviselt értékeknek kapcsolatát. Fontos feltenni végül azt a sarkalatos kérdést is, hogy milyen módon tárhatunk fel, illetve azonosíthatunk-e olyan értékeket, amelyek a későbbi szakmai preferenciát nagy valószínűséggel előrejelzik.

Szakirodalom

- [1] Barthélémy, D. (1997): Analysis of the Concept of European Dimension. *European Education*, 31, 64-95.
- [2] Berger, P. J. (1987): Motivational facets and values of the self. In R. M. Sorrentino & E. T. Higgins (eds.): *Handbook of motivation and cognition*. Guilford Press, New York
- [3] Bugán A. (1994): *Érték és viselkedés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [4] Costa, P. T. and McCrae, R. R. (1992): Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, (6), 653-665.
- [5] Cummins, J. (2000): *Language, Power and Pedagogy. Bilingual Children in the Crossfire*. Multilingual Matters, Clevedon, UK, 56-83.
- [6] Csukonyi Cs., Münnich Á. (2003): A demokratikus nevelés értékei és az európai dimenzió: elméleti és módszertani ismertető. *Alkalmazott Pszichológia*, 1, 21-41.
- [7] Csukonyi Cs. (2002): Az értékek világa. In Münnich, Á. (szerk.): *A jövő vezetőinek jelene*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 31-43.
- [8] Csukonyi Cs., Münnich Á., Oravecz Z. (2003): A demokratikus értékek megjelenése a középiskolások csoportgondolkodásában. *Új Pedagógiai Szemle*, 11, 17-32.
- [9] Csukonyi, Cs., Münnich, Á. (2001): Motivational Roots of Giftedness and Individualism-collectivism. In Balogh, L. and Tóth, L. (eds.): *Development at schools: Research and Practice*. Univ. of Debrecen, Debrecen, 171-180.
- [10] Csukonyi, Cs., Sallay, H., Münnich, Á. (1999): Individualizmus és kollektívizmus: csoportkülönbségek egyetemisták körében. *Alkalmazott Pszichológia*, 4, 19-31.
- [11] Deuchar, R. (2009): Seen and heard, and then not heard: Scottish pupils' experience of democratic educational practice during the transition from primary to secondary school. *Oxford Review of Education*, 35 (1), 23-40.
- [12] Gniewosz B., Noack P. (2011): What you see is what you get: The role of early adolescents' perceptions in the intergenerational transmission of academic values. *Contemporary Educational Psychology*, Article in Press.
- [13] Hay, W.A. (2006): What is democracy?: Liberal institutions and stability in changing societies. *Orbis*, 50 (1), 133-151.
- [14] Hofstede, G. (1980): *Culture' consequences. International differences in work related values*. Sage, London
- [15] Hunyady Gy. (1998): *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- [16] Hunyady Gy., Csukonyi Cs., Münnich Á., Máth J. (2002): Személyes értéktudat, mint a társadalmi csoportok percepciójának nézőpontja: Egy módszertanilag újszerű megközelítés. In Münnich Á. (szerk.): *A demokratikus nevelés, polgári értékek és Európa tudat: az iskolai nevelés helyzete és lehetőségei*. OM Kutatási beszámoló, Debrecen, 74-85.

- [17] Kun Á. (2002): A személyiség egyik alapvető dimenziója- a nyitottság. In: Münnich Á.(szerk.): *A jövő vezetőinek jelene*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 71-29.
- [18] Merton, R. (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- [19] Münnich Á. (szerk.) (2002): *A demokratikus nevelés, polgári értékek és Európa tudat: az iskolai nevelés helyzete és lehetőségei*. OM Kutatási beszámoló, Debrecen, 74-85.
- [20] Münnich, Á., Csukonyi, Cs. (2001): The concept of the European dimension at Hungarian adolescents. In: Ross, A. (ed.): *Learning for a Democratic Europe*. Cice, London, 129-135.
- [21] Rogers, M. E., Creed, P. A (2011): A longitudinal examination of adolescent career planning and exploration using a social cognitive career theory framework. *Journal of Adolescence*, 34, 163–172.
- [22] Rogers, M. E., Creed, P. A., Glendon, A. I. (2008): The role of personality in adolescent career planning and exploration: a social cognitive perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 73, 132–142.
- [23] Rokeach, M. (1960): *The Open and Closed Mind*. Basic Books, New York. In: McCrae, R. R. (1990): Trait names and: how well is Openness represented in natural languages? *European Journal of Personality*, 4, 119-129.
- [24] Schwartz, S. H. (1995): Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated value systems. In: Seligman, C., Olsen, M.J., Zanna, M.P. (eds.): *Values: The Ontario Symposium* Vol. 8., Erlbaum, Hillsdale, NJ
- [25] Scwartz, S. H. (2006): Vannak-e egyetemes aspektusai az emberi értékek tartalmának és szerkezetének? In: Nguyen Luu, L. A., Fülöp M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest, 97-119.
- [26] Shennan, M. (1998): Európa a tantervben, avagy miért tanítsunk Európáról. *Új Pedagógiai Szemle*, 10, 115-128.
- [27] Stobart, M. (1998): A középiskolai oktatás európai dimenziója: miért, mit és hogyan? *Új Pedagógiai Szemle*, 10, 135-148.
- [28] Super, D. E. (1973): The Career Development Inventory. *British Journal of Guidance and Counselling*, 1, 37-50.
- [29] Szabó L. T. (1996). Európai dimenziók a tanárképzésben. *Educatio*, 4, 596-603.
- [30] Tafarodi, R.W., Swann, W. B. Jr. (1996): Individualism- collectivism and the global self esteem. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 27 (6), 651-672.
- [31] Váriné Szilágyi I. (1987): *Az ember, a világ és az értékek világa*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- [32] Vass V. (1997): Egy európai oktatási program a demokratikus állampolgárért. *Új Pedagógiai Szemle*, 6, 84-92.

Szerzők

Kovács I. Katalin, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kézdivásárhely (Románia). E-mail: kovacsilkata@gmail.com

Csukonyi Csilla, Debreceni Egyetem, Debrecen (Magyarország). E-mail: csilla@csukonyi.hu